

उद्याच्या समर्थ, बलाढ्य, सुसंस्कृत भारताचे शिल्पकार हवेत अभ्यंकर सरांसारखे !

प्रसंग- गुरुवर्य प्रा.पी.जी. अभ्यंकर अमृत महोत्सव सोहळ्यातील भाषण

दि. २०-०९-२००९, स्थळ - अनुभूती स्कूल, जळगाव

प्रा. पी.जी. अभ्यंकर जळगावातील एक सुप्रसिद्ध व्यक्तिमत्व. त्यांचा अध्यापनाचा विषय वाणिज्य. त्या सोबतच त्यांना साहित्य, संगीत, क्रीडा, जनसंपर्क यात रुची. अशा अभ्यंकर सरांचा अमृतमहोत्सव जैन हिल्सवर संपन्न झाला. आदरणीय भाऊंनी आपल्या भाषणात अभ्यंकर सरांच्या सद्गुणांचे एकेक पैलू स्पष्ट केले. कॉर्पोरेट कल्चरमध्ये होणाऱ्या ए.जी.एमचा विद्यार्थ्यांना आवर्जून अनुभव देणारे, सर्वसमावेशक आणि सर्वांच्या कल्याणाचा विचार करणाऱ्या अभ्यंकरसरांचे कर्तृत्व भाऊ इथे शब्दबद्ध करतात. अभ्यंकर सरांचा काहीना लळा लागला आहे, अनेक लोकांना त्यांनी अमीट असा ठेवा दिला आहे, अनेकांवर त्यांच्या संस्काररूपी परिसाचा ठसा उमटला आहे. भाऊंची काव्यात्मक शैलीतील गद्यपर अशी वाक्ये मनःपूर्वक ऐकणे हीच एक वेगळी अनुभूती ठरते. 'जीवनाचा अर्थ जिथे समजावला जातो तिथेच शिक्षण असते' अशी शिक्षणाची एक नवीन व्याख्याच इथे उद्धृत करतात. 'माणसाचा मोठेपणा त्याच्या स्वतःच्या मोठेपणावर अवलंबून नसतो, तर त्याने किती लोकांना मोठे केले यावर अवलंबून असते' मनस्वी दृष्टिकोन देणारे अनेक संदर्भ या भाषणात आहेत, भाषणातून विचार पेरले आहेत तशी हळुवार मिस्किलताही या भाषणात आहे.

खऱ्या अर्थाने ज्याला व्यासपीठ म्हणता येईल, अशा व्यासपीठाला आधी नमन करतो आणि गुरुवर्यांना चरणस्पर्श करतो. जेव्हा जेव्हा अभ्यंकर सरांना पाहीलं, तेव्हा तेव्हा मला असं वाटलं की, काय नशिब! आपण यांच्या कॉलेजमध्ये नव्हतो. जसं अनुभूती पाहिल्यानंतर बऱ्याच लोकांना असे वाटते की, जर मी लहान असतो, तर मी परत इथे शिकायला आलो असतो, तसं मला नेहमीच वाटतं की, जर खरंच लहान होता आले तर अभ्यंकरांच्या कॉलेजमध्ये जाऊन तिथे शिकलो असतो. मित्रहो, खऱ्या अर्थाने अध्यक्ष हा दिवाळखोर माणूस असतो. कारण त्याच्या आधीचा एक एक वक्ता त्याचे सगळे मुद्दे चोरत असतो. (हशा...) अर्थात अध्यक्षांनी ते मांडावेत अशी अपेक्षा असते त्याचं कारण सर्वांनी जे मांडलं आहे, ते अध्यक्षांना सारांशात्मक मांडायचे असते त्यामुळे स्वतःचे विचार व्यक्त मांडायचे की नाही, हा प्रश्न शिल्लकच आहे! काहीना अभ्यंकर सरांचा लळा आहे. बऱ्याच लोकांना त्यांनी ठेवा दिला आहे आणि अनेकांवर

त्यांचा ठसा उमटला आहे! (टाळ्या...) असं सर्वसमावेशक गुरुतल्य व्यक्तित्त्व, अशा व्यक्तीला समाजाने केवळ एक व्यक्ती न समजता दैवत म्हणून समजावं असं मला वाटते.

आज आपल्यात ते उपस्थित आहेत, हे आपल्या सर्वांचे भाग्य समजावे. कुमार केतकर, आम्ही व्यासपीठावरील इतर मंडळी सर्व दागिने आहे आणि हे दागिन्यांचं वैभव आम्ही कितीही मेहनत आणि प्रामाणिकपणे जरी संपादन केलेले असले तरी आमचं स्थान दागिन्यांनचच! आपण सामान्य माणसं एवढं चारित्र्य संपन्न जीवन जगू शकतो का? असा जर प्रश्न विचारला आणि छातीवर हात ठेऊन सांगा असं जर कोणी म्हटलं तर अनेकांचा हात छातीवर राहणार नाही, म्हणूनच चारित्र्य संपन्नतेला एवढे महत्त्व आहे. या जगण्यात इतर कोणत्याही गोष्टीला महत्त्व नाही. मित्रहो, मला असं वाटतं, की माझ्यात आणि सरांमध्ये जर एखादा धागा कोणी जोडणारा असेल, तर सर कॉमर्सचे शिक्षक होते आणि मी कॉमर्सचा विद्यार्थी आहे एवढाच काय तो समान धागा आहे.

आपल्याला आश्चर्य वाटेल, की सरांबद्दल मला विशेष अप्रूप वाटलं त्याचे कारण सरांनी एक नवीन पद्धत ते कॉमर्सचे शिक्षक एम. जे. कॉलेजमध्ये असताना आचरणात आणली होती, ती पुढे पाळली गेली नाही. त्यांनी असं ठरवलं होतं की, एकमेव एकच कंपनी या जळगावमध्ये पब्लिक लिमिटेड म्हणून आहे आणि तिची ए.जी.एम. ज्या ज्या वेळी असेल, त्या त्या वेळी आपण आपल्या क्लासला घेऊन तिथे गेले पाहिजे. जेणेकरून कार्पोरेट कल्चर काय असतं. एक सर्वसाधारण सभा कशी चालवली जाते, असं ते विद्यार्थ्यांना शिकविण्यासाठी आणि त्यांना दाखवण्यासाठी म्हणून आवर्जून घेत होते आणि त्यांना प्रश्न विचारत होते. मला एकदा त्यांनी सांगितल्याचे आठवते. ”भाऊ, मला येण्याचं कारण म्हणजे माझा स्वार्थ असतो. मला तुम्हाला बोलताना ऐकायचं” मला तोपर्यंत माहितीच नव्हतं हे की सरांनासुद्धा मला बोलताना ऐकायचं आहे. केवळ प्रेमाच्यापोटी लळा असावा असं त्यांच्याबद्दल एका वक्त्याने मांडलं, तसाच त्यांना माझ्याबद्दल तो लळा असावा.

मला असे वाटते की, समाजाकडे आणि समाजातील प्रत्येक जाणकार व्यक्तीच्या आयुष्यात असे प्रसंग पुष्कळ येत असतात, की ज्यावेळी त्याला प्रश्न पडतो की, मी हे करू की ते? तो क्रॉसवर्डवर उभा असतो. नेमकं खरं काय? आणि नेमकं खोटं काय

यात तो संभ्रमात असतो आणि अशा वेळी कुठे पहावे असे त्याला होते. आजूबाजूला ज्यांना आपण खऱ्या अर्थाने पुढारी म्हणावं, अशा पुढाऱ्याला पहावं का? जे वृत्तपत्र एके काळी शिक्षणाचं, संस्कृतीचं लेणं समजून वागत होते, त्यांच्याकडे पहावं का? त्यांच्या संपादकांकडे पहावं का? उद्योगपतींकडे पहावं का? जे चार हजार पाचशे कोटी रुपये खर्च करून स्वतःचे घर बांधणार आहेत, अशा उद्योगपतींकडे बघावं का? महाराष्ट्राला संबंध खेड्यांमध्ये स्वच्छ पाणी पुरवायचं असेल, तर चार हजार पाचशे कोटी रुपये पुरतात. जर ते आपण प्रेमाने आणि कोणत्याही प्रकारचा भ्रष्टाचार न करता वापरले तर, आणि असं असताना एक उद्योगपती जर चार हजार पाचशे कोटी रुपये खर्च करून जर स्वतःचे घर बांधणार असेल आणि त्या घरात जर केवळ चार जीव राहणार असतील, तर एक हजार कोटी एका जीवाला राहण्यासाठी खर्च करायला हा देश समर्थ झाला, हा देश आर्थिकदृष्ट्या समृद्ध झाला आहे, हा समाज पुढारलेला आहे, जेही आर्थिक धोरणं आपण राबवतो आहे, ते सर्वसमावेशक, सर्वांच्या खरोखरच कल्याणाचे आहेत. असे आपल्याला म्हणता येईल? प्रत्येकवेळा असा प्रश्न पडतो. अशा सर्व प्रकारच्या प्रश्नांच्या ठायी आपण कुठे पहावं? मला असं वाटते, की अभ्यंकर सरांसारख्या व्यक्तीच्या चारित्र्याकडे बघावं.

आजचा विद्यार्थी उद्याच्या समर्थ, बलाढ्य आणि सुसंस्कृत भारताचा शिल्पकार जर होणार असेल, तर त्याला शिल्पी हवे असतील तर ते अभ्यंकरांसारखे! (टाळ्या...) अभ्यंकरांसारखे जर शिल्पी असले तरच तो शिल्पकार होऊ शकेल. नाही तर होऊ शकणार नाही. तो शिल्पीच्या ऐवजी कामचलावू उद्योगपती, कामचलावू शेतकरी, कामचलावू शिक्षक, चालु पालक अशा काहीतरी भूमिका बजावेल हे शक्य आहे आणि हे सहज शक्य आहे आणि हे सर्व करत असतांना तो खूप पैसाही कमावेल. देश पुढे जाईल, किती लोकांना रोजगार मिळेल हा प्रश्नच नाही. जी.डी.पी. वाढेल, आता एका ट्रीलीयनपर्यंत पोहचला आहे तो वन ट्रीलीयन डॉलर आहे आता तो चार ट्रीलीयन डॉलर पर्यंत २०२५ पर्यंत होईल यात शंका नाही.

आपलं २८५ रुपये दरडोडू उत्पन्न होते, ते आता चाळीस हजार झाले आहे हे खरे आहे आणि ते चाळीस हजार सोडून चार लाखापर्यंत जाईल हेही सत्य आहे. पण हे घडत असताना जर त्याची तुम्ही खरी किंमत काढली, रीयल टर्मस् मध्ये त्याचा अभ्यास केला आणि त्यापेक्षा महत्वाचे की, किती लोक आज उपासमारीला तोंड देतात

याचा विचार केला तर या सर्व विकासाला काय अर्थ राहिल, असा विचार क्षणोक्षणी करायला सुरुवात केली, तर खऱ्या अर्थाने समर्थ, पूर्वीच्या बलशाली भारतीय संस्कृतीचा वारसदार आहे असं आपल्याला वाटायला लागेल. आज आपल्याला असे वाटते की, आपण भ्रष्ट झालेले पाश्चात्य संस्कृतीचे वारसदार आहोत. आज मुळीच असं वाटत नाही की, आपण त्या सुसंस्कृत भारताचा वारसदार होणार आहोत आणि हे उद्या वाटावं म्हणून वाटत असेल, यांच्यासारखे शिक्षक मग ते के. बी. पाटील सर असो किंवा अभ्यंकर सर असो किंवा भावे सर असो किंवा आमचे लांडगे सर असो.

मला शाळेतीलच शिक्षक आठवतात, मला माझ्या कॉलेज जीवनातील एकाही प्राध्यापकाचे नाव आठवत नाही. माफ करा. आठवतच नाही, काय करू! त्याचे कारण असे की, ते जे बोलत होते ते मला समजतच नव्हते. मी आपला वाकोदचा. कुमार केतकरांच्या किंवा सदाशिव पेठेच्या भाषेत शनिवार पेठेच्या भाषेत गावंढळ माणूस! जळगावहून मुंबईला शिकायला गेलो, तेही सिडनेहॅम कॉलेजला. त्या कॉलेजमध्ये लेक्चर ऐकायला बसलो तेव्हा तो इंग्रजी फाडफाड बोलू लागला. मला इंग्रजी शिकविले होते ते. मी आठवीत अे.बी. सी.डी. शिकलो होतो त्यामुळे आम्हाला कसे काय कळणार त्यांचे लेक्चर? फारच अवघडल्यासारखी आमची परिस्थिती होती असे असतानासुद्धा या शिक्षकांनी, लांडगे सरांनी, बडे सरांनी जे संस्कार दिले होते ते मात्र शिदोरी म्हणून आजही कायम राहिले. तुम्हाला विशेष वाटेल की, मी असे का म्हणतो आहे. याच संदर्भातली एकच आठवण सांगून मी थांबणार आहे. मला चित्रकला विषय मुळीच येत नव्हता. अगदी ३६ चा आकडा समजा तुम्ही.

बडे सर मला म्हणाले, "अरे भवरलाल तू एवढा हुशार विद्यार्थी आहेस", अर्थात त्यांच्या व्याख्येप्रमाणे मी हुशार होतो. मला कधी गणित समजले नाही, कधीच बीजगणित आले नाही. भाषेत मात्र मी चांगला होतो. भाषेत त्यावेळी मला डिस्टिंग्शन मिळाले होते. मला मराठीत ७२ गुण प्राप्त झाले होते आणि इंग्रजीत ७४ मिळाले होते. ही १९५६ सालची आठवण मी तुम्हाला सांगतो आहे. बडे सर मला म्हणाले, "भवरलाल तू माझ्याकडे ये तुला चित्रकला शिकवतो". तो ऐच्छिक विषय होता, तो सक्तीचा नव्हता. त्यामुळे मारवाडी हिशेब होता तो मी जोडला. ठीक आहे, नाहीच जमले तर नाही जमले काय करणार त्याला! (हशा...) म्हणून आम्ही तो विषय सोडला. अशा अनेक गोष्टी सोडाव्या लागतात. मी तर गणितही सोडलं, पण एक लक्षात घेण्यासारखं आहे, ज्याला

शाळेत गणित जमलं नाही, कॉलेजमध्ये गणित जमलं नाही, त्याला जीवनाचं गणित मात्र जमलं! (टाळ्या...) म्हणून शाळेला जेवढे महत्त्व आहे, तेवढे मी कॉलेजला घायला तयार नाही. शाळा आधी काढली मी! मी विचार केला होताच आपल्याला शाळाच काढायची आहे. कॉलेजचा मागून विचार करू आणि कॉलेज काढायचा माझा विचारही नाही. फक्त प्रोफेशनल कोर्सेस जर काढता आले, आणि तेही भाषा आणि ह्युमॅनीटीजवर आधारलेले तेवढे कोर्सेस सुरु करण्याचा मानस आहे.

जीवनाचा अर्थ जिथे समजावला जातो त्या प्रक्रियेला आपण शिक्षण म्हणावं. कसं जगावं हे जिथे उमजेल, त्याला आपण संस्कार म्हणू आणि कसं आहे की, जगण्यासाठी काय करावं हे जिथे शिकविले जाईल त्यालाही आपण शिक्षण म्हणू. शिक्षण आणि संस्कार दोन्ही एकत्र येतील ती शाळा. बडे सरांचे सांगतो, ते म्हणाले की, "भवरलाल तू माझ्याकडे ये मी तुला समजावतो हे.. अरे तू काय म्हणतो की, तुला येत नाही?" मला त्यांनी बाजूला बसविले, माझा हात धरला आणि म्हणाले की, तू एक बादली काढ. माझा नातू आता म्हणतो की, वन स्ट्रेट लाईन किंवा थोडीशी तिरपी करून, त्यानंतर खाली असा गोल करायचा. वरून असा एक कान काढायचा. तिकडे एक कान काढायचा आणि वरून असा एक अर्धचंद्र काढायचा. मी काढून पाहिले तेव्हा माझ्या लक्षात आले की अरे हे तर फारच सोपं आहे (हशा...) मी तशी बादली काढून दाखवली. आता नुसती बादली काढून काय फायदा, तर त्यांनी नळाचे चित्र काढले. तसेच चित्र मीही काढले. पाण्याचा थेंब थेंब त्यात पडतो आहे असे विचारले. मग त्यांनी सांगितलं की, "तुला आणखी दुसरी शक्यता देतो अन् तेही फार सोपं आहे". मी म्हणालो "काय? "ते म्हणाले, "झाड काढ". त्यांनी पेन्सिल घेतली आणि सरळ अशा रेषा ओढून सहजपणे झाडाचे चित्र काढले आणि मध्ये एक सरळ रेषा ओढली. झालं झाड.!

मित्रहो, तेच संस्कार आजही कायम आहे. आजही मी त्याच चित्राला स्मरून तेच काम करतो. पाणी आणि झाड! झाडासाठी पाणी! (टाळ्या...) तर संस्काराचं बोलायचं झालं तर, संस्कार एवढे घट्ट रूजू शकतात. जशी आनुवंशिकता आहे, तशी संस्कारांचीसुद्धा आनुवंशिकता असते, कळत नकळत तुमच्या मनावर म्हणा, हृदयावर म्हणा नव्हे, तुमच्यासोबत जन्मजन्मांतरी चालत येतात. जेव्हा तुम्ही जगाचा निरोप घेऊन जाता तेव्हा संकलित केलेल्या भौतिक गोष्टी सर्व गोष्टी इथेच राहता, पण असं म्हटलं जातं की, आत्मा जे काही बरोबर घेऊन जातो, त्यात संस्कार एक आहे म्हणूनच ती आपली

आनुवंशिकता सुरुच राहते. पिढ्यान्पिढ्या सुरु राहते. आम्हीसुद्धा आता तीस पिढ्यांचा अभ्यास करीत आहोत. आमच्या संस्थेतील इतिहासाचे संशोधक डॉ. साठे इथे आहेत, तीस पिढ्यांचा इतिहास आम्ही शोधला. आमचे मूळ कोण आहेत? आम्ही आलो कुठून? अशी एकापेक्षा एक अफलातून कामे करायला जळगावसारख्या गावात येऊन आम्हाला हे कसे काय जमले? म्हटलं आपण आपलाच शोध तर घेऊ? आम्हाला तीस पिढ्यांच्या मागे धावावे लागले आणि त्या काळातही अशी माणसं होती आणि ती आनुवंशिकता संस्काराधारित असल्यामुळे आज आम्ही अशा पद्धतीने विचार करू शकतो, असा शोध आणि बोध घेतला.

आजच्या या काळात पैशाच्या मागे सर्वजण धावत आहेत, ज्याच्या मागे पैसा धावतो आहे, असा माणूस आपल्याला कुठे दिसेल का? दिसेल, अभ्यंकर सर त्यापैकी एक माणूस आहे! ज्यांच्या मागे पैसा धावतो आहे. पैशांच्या मागे ते धावले नाहीत. खऱ्या अर्थाने आजचा शेअरचा भाव बघितला तर तो आठशे ते सव्वा आठशे रुपये आहे. काय करायला गेलो मी इथे, काहीच केले नाही! आणि कंपनीचे पैसे असेच वाढत राहतात असे लोकांना वाटत राहते. मला असं कधीच वाटलं नाही, याचं कारण असे आहे की, मी एकही शेअर कधी विकला नाही. खरेदीही केला नाही. कारण एवढे पैसेच नाही, शेअर खरेदी करायला आता. म्हणजे मला जरी पाच शेअर घ्यायचे असले तरी पंचाईत पडते. पन्नास शेअर्स घ्यायचे असले तरी पंचाईत पडते. पण हे सर्व घडतंय आहे, का घडते? याचा पाया काय? याचा पाया या शिक्षकाने पाया टाकलेला आहे.

लांडगे नावाचे इंग्रजी विषयाचे एक शिक्षक होते. डॉंबिवलीला राहात असत. अपडाऊन बसमधून चाले, त्या काळात त्या मार्गावर लोकल नव्हती. सिडनेहॅम कॉलेजला ते जात. ऑक्सफर्ड डिक्शनरीचं एकेक पान रोज फाडून नेत असत आणि त्यातील शब्दार्थ ते पाठ करून टाकत असत. परतीच्या प्रवासात जे पाठ केलेले असे त्याची उजळणी करत असत. सबंध ऑक्सफर्ड डिक्शनरी पाठ आहे असा एकमेव माणूस लांडगे सर! अशा कृतिशील शिक्षकाने जेव्हा मला असे सांगितले की, ”भवरलाल, माझ्या हातून तुला ७२ गुण दिले गेले आहेत. बोर्डात अजून असा परीक्षक जन्मायचा आहे, जो तुला मी दिलेल्या गुणांपेक्षा कमी गुण देईल. मी शिकवण्या घेत नाही, पण तू उद्यापासून घरी यायचं” सहा वाजता पोहोचलं पाहिजे, दोन मिनीटं उशिर झाला तर तुला त्यादिवशी परत पाठवील” त्यांनी मला एक महिना इंग्रजी शिकवलं. बोर्डात कोणालाही मिळाले

नसतील, मला इंग्रजीत ७४ गुण मिळाले, हे गुण केवळ लांडगे सरांमुळे मिळाले. बडे सरांमुळे पाणी, झाड, पर्यावरण या सर्व बाबींचा रोजच्या जगण्याशी संबंध बांधला गेला तो कायमचाच!

मित्रहो, एक शिक्षक एवढं मोठं परिवर्तन घडवू शकतो. अभ्यंकर सरांनी त्यांच्या विद्यार्थ्यांच्या संदर्भात नेमकं हेच केलं. जोही त्यांच्या सहवासात आला तो सद्गुणांनी कसा मोठा होईल हे त्यांनी जणू व्रतच स्वीकारलं. म्हणूनच माझं म्हणणं आहे की, माणसाचं मोठेपण तो किती मोठा झाला यावर मोजू नका, त्याने किती लोकांना मोठं केलं यावर मोजा. त्याने किती लोकांच्या आयुष्यात परिवर्तन केलं, यावर मोजा आणि त्या दंडकावर अभ्यंकर सरांना तुम्ही दैवत म्हटलं नाही, तर तुम्ही स्वतःची प्रतारणा कराल, अशी माझी प्रामाणिक भावना आहे. (टाळ्या...) आज मला या समारंभाला उपस्थित राहता आले याबद्दल मी स्वतःला भाग्यवान समजतो, आणि सरांना शंभर वर्षांचं निरामय आयुष्य लाभावं. किमान म्हणजे मारवाडी हिशेबाने सव्वाशे असं त्यांनी सांगितलं, त्याप्रमाणे ते लाभावं. ते बघायला आम्ही परत याठिकाणी उपस्थित रहावे असे वाटते. (हशा...) तेव्हा आपल्या सर्वांच्यासाठी सुद्धा त्या शुभेच्छा आहेत. सरांना शुभेच्छा द्यायला मी लहान पडतो. परंतु जर सरांसारखे लोक जळगावात असतील, तर जळगावसुद्धा भाग्यवान आहेत असं मला वाटतं. नावारुपाला आलेले इतर पुष्कळ असतात, पण एवढ्या पावित्र्यानं, एवढ्या मंगलतेने ज्यांनी आयुष्याकडे पाहिले, आयुष्य तसे जगले आणि केवळ आपलं जीवन जगले असे नव्हे, तर इतरांसाठी प्रेरणा दिली एक सुसंस्कृत जीवन जगण्यास सांगितलं स्वतःच्या आचरणातून ते सिद्ध केले, त्याबद्दल त्यांना नमन करून मी माझे दोन शब्द संपवतो.

जय हिन्द! जय महाराष्ट्र!